

llengua dels barcelonins (1969). Eren treballs motivats per la preocupació per la subsidiarietat del català en una societat amb forta immigració de parla espanyola, preocupacions civils i acadèmiques que anaven de bracet. Fou pioner en la introducció de la sociolingüística a la Universitat de Barcelona el 1976 com també se'l troba als inicis del Grup Català de Sociolingüística, dels *Treballs de sociolingüística catalana* i de la configuració de la proposta de l'estàndard actual.

Joaquim Rafel esbossa les aportacions pioneres de Badia en la fonètica experimental (palatografia) els anys cinquanta i en la fonologia estructural en la dècada dels seixanta. Aprofundí el tema de la vocal neutra dins el sistema fonològic del català o el de la variació de les vocals mitjanes, entre d'altres (els trobem reunits a *Sons i fonemes de la llengua catalana*, 1988). Rafel acaba comentant l'interès i les recerques en relació amb la preocupació cívica, en aquest cas les pronúncies correctes, lluny de posicions dogmàtiques. El caràcter del doctor Badia, el patriotisme dialogant, es reflectia en tot el que feia.

Joan Veny dibuixa qui va ser Badia en la romanística. Hi destaca els estudis sobre l'aragonès de quan s'iniciava en la recerca i com s'eixamplà el seu interès cap a moltes d'altres varietats romàniques (el gascò, l'occità) o no romàniques vinculades amb la configuració de la Romània propera (el basc, l'anglès a Menorca, l'àrab). També es dedicà als parlars romànics allunyats del català (el brasiler, el retorromànic), a fer recensions i necrologies als més eminents romanistes (André Martinet, Walther von Wartburg), que donen fe d'una feina constant i intensa per a apropiari-se de tots els avenços de la romanística, amb un interès particular pels seus artífexs, amb molts dels quals establí enllaços amicals (la llista que ens proporciona Veny és impressionant). A més de col·laborar (un «paper activíssim») en les tasques associatives i d'organització (fou president de la Société de Linguistique Romane del 1968 al 1971), i en concret en el transcendent VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica de 1953 celebrat a Barcelona, com ja s'ha comentat. L'Associació d'Amics del Professor Badia tingué *La lingüística romànica al segle XXI* com a tema de la jornada anual del 2012.

La Presidenta de la Secció Filològica, M. Teresa Cabré, dedica unes últimes ratlles a subratllar el que s'ha fet evident: la intensa i variada dedicació de Badia a la lingüística i a la maltractada llengua del país, i posa en relleu que ell l'ha situada en una consideració nacional i internacional abans impensable i un nivell de coneixements d'alt nivell, comparable amb el de moltes altres llengües.

Malgrat algunes lògiques repeticions d'aspectes biogràfics i acadèmics de l'homenatjat, el llibre resumeix i valora la vida científica i acadèmica del doctor Badia, una vida en què és indestriable la passió i la ciència, la tenacitat i el servei, una labor d'una transcendència decisiva al llarg de tota la segona meitat del segle XX per a la llengua i les institucions de Catalunya, que ell estimà amb exemplaritat i amb un posat «elegant, amb pinta d'explorador britànic, un James Stewart, amb un somriure triomfal als llavis», com diu Joan Miralles. Tots l'hem conegut així, aquest professor alt i distingit, compromès amb el seu poble. Durant molts anys la persona viva del país més coneguda nacionalment i internacionalment (segons J. Miralles) i potser el lingüista més polifacètic amb què hem comptat. La lingüística catalana del segle XX no es pot explicar sense Badia.

Xavier LUNA-BATLLE

FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Beatriz / PINEDA, Anna (traductora i adaptadora) (2016): *Basc per a catalanoparlants*. Argentona: Voliana Edicions (Col·lecció Entrevol, 11), 292 p.

Beatriz Fernández, l'autora del llibre, és professora de la Universitat del País Basc i ha invertit bona part de la seva dedicació a la recerca a estudiar el datiu en basc i, d'una manera especial, la microvariació morfològica i sintàctica que s'hi produeix. El títol original del llibre és *Euskera para castellanohablantes*. Però l'obra que ressenyem no és simplement una traducció, sinó que es tracta d'una adaptació per als lectors dels Països Catalans. L'adaptadora, Anna Pineda, és doctora en ciència cognitiva i llenguatge per la UAB i és investigadora al laboratori Iker-CNRS al País Basc del Nord.

El llibre consta de nou capítols, cadascun dels quals es clou amb un apèndix amb multitud de referències bibliogràfiques, sobretot de tipus gramatogràfic, i d'un epíleg. Els apèndixs inclouen també recomanacions gastronòmiques, i referències cinematogràfiques, musicals (Benito Lertxundi, Xabier Lete, Mikel Laboa, Luis Eduardo Aute), i literàries (Ramon Saizarbitoria, Bernardo Atxaga, Lauaxeta, Juan Goytisolo —però no, ai las, Miguel Hernández, que desapareix en l'adaptació—, Ausiàs Marc, Mercè Rodoreda...).

És un assaig però no per a especialistes, sinó de divulgació. O com va escriure el clàssic de la literatura basca, Axular: «*Ez dut liburuttu haur, letratu handientzat egiten, Eta ez xoil, deus ez dakitenentzat ere*», és a dir: 'No faig aquest llibret per a grans lletrats. Ni tampoc únicament per als qui no saben absolutament res.'¹ És de divulgació, dèiem, per bé que s'hi tracten temes de recerca encara no definitivament esclarits, com ara la naturalesa dels segments que precedeixen els morfemes de datiu en els auxiliars verbals bascos, morfemes que l'autora, ras i curt, considera preposicions.

El llibre també inclou referències a la història del País Basc, meravellosament entrellaçades amb la història familiar de l'autora, que situen el lector en el moment, crucial per a la llengua basca, en què un grup d'intel·lectuals van fer els primers passos per a la standardització de la llengua, i en què contra tot i contra el règim del general Franco, grups de pares, fossin bascoparlants o no, van decidir posar en marxa les escoles d'immersió en llengua basca. Fernández fa una valoració molt positiva del seu pas per la ikastola, amb un punt d'enyorança malgrat les enormes dificultats i l'escassetat de mitjans.

Com a contrapunt a l'experiència de Fernández, recomanem la lectura del capítol 1, titulat «Narracions», de Cuenca (2003),² fedal de Fernández, que ens presenta la situació sociolingüística als Països Catalans dels mateixos anys, també partint de la seva experiència familiar.

Basc per a catalanoparlants, però, és un llibre de lingüística, i lògicament, la matèria que vertebrava tot l'assaig és la lingüística. Principalment la qüestió del datiu, però per arribar-hi Beatriz Fernández agafa el lector per la mà i el submergeix en la sintaxi de la llengua basca en companyia de Holmes i Watson, la Caputxeta i el llop, la Blancaneu...

En el primer capítol, Fernández fa una introducció als objectius del llibre i planteja un seguit de qüestions generals o bàsiques: l'objecte de la recerca gramatical, que és la capacitat humana del llenguatge, incontestablement universal; les realitzacions d'aquesta capacitat en prop de sis mil llengües, i altres qüestions relacionades, com ara la vitalitat de les llengües, la relació d'aquesta amb la tradició literària de què disposen i amb el grau de protecció oficial; també parla de la gramàtica universal, de tipologia lingüística, de la diferència entre gramàtica descriptiva i gramàtica normativa o prescriptiva, conceptes essencials per seguir el fil argumental de l'autora.

Basc per a catalanoparlants té per subtítol (*O de com dues llengües tan diferents s'assemblen tant*). Passarem de puntetes pel detall que hauria convingut traduir l'original castellà «de cómo [...] se parecen tanto» per *de com és que s'assemblen tant o per què s'assemblen tant*, i anirem a l'essencial; la resposta a la pregunta que planteja l'autora és senzilla:

Pensem en les dues llengües que ens ocupen i comencem pel que és immediat i evident: el basc i el català no comparteixen un mateix lèxic, és més, aquest lèxic és clarament diferent. [...] Això no vol pas dir, per descomptat, que el basc i les llengües romàniques que l'envolten (el castellà, l'occità i el francès) no comparteixin un important feix de lèxic comú. (p. 23)

Ara bé:

[...] entre basc i català hi ha molta més similitud que no se'ls pressuposa, perquè aquestes i la resta de llengües naturals són producte d'una mateixa facultat universal, que ens fa exactament iguals a tots els éssers humans. Així, paradoxalment, quan reflexionem sobre el català simultàniament també ho

1. AXULAR (2001): *Després*, trad. de D. Luján. Barcelona: Clàssics del Cristianisme. Edicions Proa.

2. CUENCA, Maria Josep (2003): *El valencià és una llengua diferent?* València: Tàndem Edicions.

fem sobre el llenguatge humà, i passa el mateix, per descomptat, quan reflexionem sobre el basc, i quan fem la dissecció del basc com entomòlegs enamorats de la seva feina, sense voler, també la fem del català, i viceversa. (p. 35)

Tot seguit ens presenta i comenta un seguit de gramàtiques basques, descriptives, prescriptives, en anglès i en basc, i ens parla d'Euskaltzaindia, la institució amb autoritat normativa sobre la llengua basca, de Koldo Mitxelena i d'Ibon Sarasola, i de la tasca que han desenvolupat en matèria gramatical i lexicogràfica. Resurrecció María Azkue, Itziar Laka, Rudolf de Rijk, Patxi Goenaga, Pello Salaburu, José Ignacio Hualde, Jon Ortiz de Urbina, René Lafon, Pierre Lafitte, Koldo Zuazo i Larry Trask són noms amb els quals també convé familiaritzar-se si es vol aprofundir en l'estudi de l'euskara.

PRINCIPALS CARACTERÍSTIQUES DE LA LLENGUA BASCA

El basc és una llengua aïllada, no té parentius històrics amb altres llengües o, almenys, no que se sàpiga, i els primers documents de què disposa són relativament recents; per tant, no hi ha dades sobre les característiques de la llengua en estadis antics.

És una llengua de subjecte nul, (S)OV. D'acord amb les regles de la gramàtica, tant en català com en basc es pot ometre el subjecte (són llengües pro-drop), però si s'explicita, el lloc on apareix naturalment és a l'esquerra de l'oració:

- a. (Nik) zugan pentsatu dut
- b. (Jo) he pensat en tu

Pel que fa als altres elements, la relació entre totes dues llengües és especular: tipològicament, el basc és OV i el català, VO. I aquesta qüestió no és menor, sinó que té una sèrie de conseqüències fonamentals que veurem més endavant.

És una llengua sintètica. Hi ha llengües que aglutinen les peces i llengües que les fonen. El basc, com veurem, pertany al primer grup.

És una llengua d'ordre relativament lliure, o, en paraules de l'autora, en llibertat vigilada. Per dir *Jo he pensat en tu* presenta totes aquestes opcions:

- a. Nik zugan pentsatu dut ('Jo en tu he pensat')
- b. Zugan pentsatu dut nik ('En tu he pensat jo')
- c. Pentsatu dut nik zugan ('He pensat jo en tu')
- d. Zugan nik pentsatu dut ('En tu jo he pensat')
- e. Nik pentsatu dut zugan ('Jo he pensat en tu')
- f. Pentsatu dut zugan nik ('En tu he pensat jo')

L'opció *a.* presenta l'ordre canònic, però les altres oracions són igualment gramaticals, amb diferències de matís entre les unes i les altres. Amb tot, no és lícit qualsevol ordre, com mostren els exemples següents, extrets també del llibre que ens ocupa:

- a. *Pentsatu nik zugan dut ('pensat jo en tu he')
- b. *Zugan pentsatu nik dut ('en tu pensat jo he')

És una llengua ergativoabsolutiva. L'ergativitat consisteix a tractar el subjecte d'una frase intransitiva de la mateixa manera que l'objecte d'una frase transitiva, i de manera diferent que el subjecte d'una de transitiva. El basc presenta tres tipus de marca de cas, una de corresponent a l'ergatiu (*-k*), una altra a l'absolutiu ($\emptyset$) i una altra al datiu (*-i*):

- a. Umea-k (el/la nen/a)
- b. Umea-Ø (el/la nen/a)
- c. Umea-r-i (al / a la nen/a)

El basc, dèiem, a diferència del català, és una llengua de nucli final, per això no té preposicions sinó posposicions, que se situen a la dreta del sintagma nominal, com les marques de cas i com el determinant; l'auxiliar verbal, si n'hi ha, se situa també a la dreta del nucli verbal (llevat de les oracions negatives). *Grosso modo*. Vegem-ho:

- a. Ogi-a ('el / un pa', literalment, pa-el/un)
- b. Ume-a-r-ekin ('amb el / un nen/a'; literalment, nen/a-el/un-amb)
- c. Emakume-a-r-entzat ('per a la / una dona'; literalment, dona-la / una-per a)
- d. Zu-gan ('en tu'; literalment, 'tu-en')
- e. Zu-ri ('a tu'; literalment, 'tu-a')
- f. Etorri da ('ha vingut'; literalment, 'vingut és')
- g. ez da etorri ('no ha vingut'; literalment, 'no és vingut')

El basc no presenta marca de gènere gramatical:

- a. Ume-a ('el/la nen/a')

Els casos tenen un reflex en el verb:

- a. Ni-k umea ikusi d-u-t ('jo (l'/la /ho) he vist el/la nen/a')
- b. Ni-k umea-ri sudurra ikusi d-i-o-t ('jo al / a la nen/a li he vist el nas')

El nombre de l'objecte directe i de l'objecte indirecte té un reflex en el verb:

- a. Nik umeak ikusi d-it-u-t ('jo he vist(os) els/les nens/nenes')
- b. Nik ume-e-i sudurra ikusi d-i-e-t ('jo als / a les nens/nenes els he vist el nas')

Malgrat no tenir marca de gènere, en basc, l'interlocutor home/dona té un reflex en el verb en situacions comunicatives de molta confiança (són les formes dites *al-locutives*):

- a. Umea ikusi du ('ha vist el nen', dit en una situació comunicativa formal)
- b. Umea ikusi dik (en una situació comunicativa de molta confiança amb un home)
- c. Umea ikusi din (en una situació comunicativa de molta confiança amb una dona)

El basc disposa de quatre auxiliars verbals: *izan* i **edin* per fer les formes intransitives, i **edun* i **ezan*, les transitives; de cada parella, el segon membre s'usa per a les formes verbals de subjuntiu i imperatiu):

- a. *zen* ('era')
- a. *zedin* ('fos')
- b. *zuen* ('tingué')
- c. *zezan* ('tingués')

El basc presenta una gran variació dialectal que pot arribar, fins i tot, a dificultar la intercomprensió. Ara bé, l'autora ens deixa ben clar, per si algú encara en dubta, que tots els bascoparlants parlen la mateixa llengua. Malgrat les diferències entre, posem per cas, el dialecte occidental i el central, i entre

aquest i el de Zuberoa, a l'altre extrem del domini, els dialectes s'assemblen els uns als altres de manera indiscutible. I encara més en el passat. Entre les característiques comunes: tots els dialectes bascos són ergatius (-k, -Ø), tots tenen un cas datiu (-i), tots tenen formes verbals sintètiques, com *nator* ('vinc') i *dakart* ('porto'), i tots tenen formes analítiques que combinen el verb en la seva forma de participi amb un auxiliar (*etorri naiz, ekarri dut*), tots tenen almenys dos auxiliars *ésser* i *haver*, que es combinen, respectivament, amb verbs intransitius i transitius; i en tots la flexió verbal inclou clítics d'ergatiu, absolutiu i datiu, com en la forma *ekarri dizut* ('ho he portat'). També tots tenen posposicions; tots, en les formes conjugades del verb, expressen temps, aspecte i mode, i tots tenen mecanismes de coordinació i subordinació. Malgrat això, fins i tot en aquestes característiques comunes indicades per Fernández s'observa una variació morfològica, com es pot veure amb la forma occidental *dautsozu* que correspon a la central *diozu*. Aquestes dues formes són morfològicament diferents, tot i que amb tota seguretat, a parer de l'autora, són degudes a un mecanisme sintàctic comú.

ELS MORFEMES -I-, -TS-, -K- I -KI-

Dèiem al començament que a *Basc per a catalanoparlants* s'hi tracten també temes de recerca encara no definitivament esclarits, com ara la naturalesa dels segments que precedeixen, no sempre immediatament, els morfemes de datiu ens els auxiliars verbals bascos. El fet que el morfema *-i* (o *-ts-*, o *-k-* o *-ki-*) aparegui en formes tripersonals precedint el clíctic de datiu, com es pot veure en l'exemple següent:

- a. Hala ibiliz kalte egin zen-i-eza-gu-ke-e-n ('si vas així, ens podries fer mal')

no és una excepció, sinó més aviat la regla. Aquest morfema apareix sistemàticament en totes les formes verbals que acullen clítics datius:

Sorprenentment, Mitxelena, que ens va llegir pàgines inoblidables de tantes coses, no va reparar aquest morfema *i* o, almenys, no hi dedicà l'atenció que despertà en canvi en altres lingüistes com René Lafon, abans esmentat, que ens deixà entre d'altres un article antològic sobre la qüestió, o com Robert Lawrence Trask (Larry Trask), que mostrà una exquisida intuïció entorn de la naturalesa teòrica d'aquest morfema. (p. 162)

Fernández afirma que aquest morfema té el mateix origen que la marca de datiu, i que no és sinó una preposició, per un mecanisme similar al que fa que *Volar sobre Bilbao* tingui un equivalent en *So-brevolar Bilbao*, amb la preposició incorporada al verb.

MARCATGE DIFERENCIAL D'OBJECTE

L'altra qüestió de què tracta Fernández és el fenomen anomenat en tipologia lingüística *marcatge diferencial d'objecte*, consistent a simplificar el sistema de clització i a recórrer als auxiliars amb clíctic de datiu quan el complement correferent és un objecte directe (o als auxiliars amb clíctic d'objecte directe quan el complement correferent és un objecte indirecte), d'acord amb la jerarquia d'animacitat vigent a cada parlar. Observat per Louis Lucien Bonaparte a la costa de Lapurdi, però present en parlars de tots els dialectes bascos, explicaria el *leísmo* del castellà del País Basc del Sud. Per a més detalls sobre aquesta qüestió en el castellà del País Basc, consulteu el capítol «Leísmo, laísmo y loísmo», de Inés Fernández Ordóñez, de la *Gramática descriptiva de la lengua española*.³ Aquest comportament divergent tradicionalment s'ha considerat espuri en basc, com reflecteix aquest comentari extret de la gramàtica de Pierre Lafitte⁴ (p. 296):

3. BOSQUE, Ignacio / DEMONTE, Violeta (1999): *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Colección Nebrija y Bello, Espasa.

4. LAFITTE, Pierre (1994): *Grammaire basque (navarro-labourdin littéraire)*. Sant Sebastià: Elkar.

Les Labourdins de la côte confondent souvent *nau* et *daut*, *hau* et *dauk*, *gaitu* et *dauku*, c'est-à-dire, qui'ls prennent le complément direct d'objet au sens de complément-datif. C'est une grosse erreur.

Afortunadament, Fernández no s'enfronta a aquesta qüestió des de la perspectiva de la gramàtica normativa, sinó de la gramàtica descriptiva, i fins i tot, segons l'autora, de l'ús desinhibit.

En resum, *Basc per a catalanoparlants* constitueix una introducció utilíssima tant per als no iniciats en la lingüística basca, com per als que cerquen determinades clarícies sobre aspectes fonamentals de les llengües ergatives en general i de la llengua basca en particular, amb una atenció especial al marcatge de datiu, amb una exposició senzilla i amena, plena de referències extralingüístiques que dinamitzen la lectura i situen el lector emocionalment en el passat recent i en el present de la llengua basca, tan pròxima i tan llunyana, ahora, de la llengua catalana. No podem fer altra cosa que recomanar-ne vivament la lectura.

Daniel LUJÁN CAZALILLA
Institut d'Estudis Catalans

FOGUET I BOREU, Francesc (2016): *El teatro catalán en el exilio republicano de 1939*. Sevilla: Renacimiento (Biblioteca del Exilio. Anejos, 28), 203 p.

Francesc Foguet concreta en *El teatro catalán en el exilio republicano de 1939* dues labors que mereixerien, si més no, un llibre cadascuna: d'una banda, un treball de síntesi sobre el que fins ara havia estat divulgat sobre el teatre català de l'exili republicà de 1939; de l'altra, una lectura interpretativa de la seva pròpia recerca. De la combinació d'ambdues perspectives, en surt un volum que, ara per ara, és únic en el seu àmbit.

L'autor ha consultat pràcticament tota la bibliografia que durant les quatre últimes dècades ha aparegut sobre l'exili, amb una atenció especial a les publicacions de tota mena que han recollit aspectes diversos de l'activitat cultural, literària i teatral catalana iniciada amb l'èxode del final de la Guerra de 1936-39, des de l'obra simbòlicament inicial *La literatura catalana a l'exili* (1976), d'Albert Manent; l'ha analitzada i hi ha aplicat un criteri de prelació d'acord amb l'objectiu que perseguia amb aquest llibre, i n'ha extret unes conclusions provisionals molt sòlides. Després, s'ha lliurat a una labor de recerca amplíssima que abasta un gran ventall, gairebé exhaustiu, de les publicacions periòdiques dels centres i els casals catalans d'arreu del món entre 1939 i 1975, de les revistes de diversos grups d'exiliats i d'un nombre significatiu dels fons personals d'escriptors que van viure l'experiència de l'èxode i que avui es troben a disposició dels estudiosos. Finalment, ha realitzat una lectura analítica de les dues grans fases de la seva labor i n'ha establert unes conclusions generals d'un gran valor pel que són per si mateixes i pels camins que obren al futur.

El cos del llibre s'estructura en una presentació, sis capítols i unes conclusions. En la presentació, Foguet assegura, amb la modèstia que el caracteritza, que l'estudi és solament una primera aproximació al tema que dona títol al volum —el desplegament posterior del treball demostra, però, que ens trobem davant de molt més del que anuncia l'autor— i afirma que les representacions teatrals «son uno de los aspectos más apasionantes y admirables del exilio republicano catalán de 1939: el esfuerzo cultural que, contra viento y marea, llevaron a cabo los refugiados. Como en el caso español, exilio catalán a todas luces desde el punto de vista político, por la persistente y profunda desunión de las fuerzas republicanas, pero cuando menos generó unas prácticas culturales muy ricas y variadas que constituyen una herencia muy digna de ser recordada» (p. 18). En realitat, en aquesta presentació Foguet ja fa una excel·lent aportació al coneixement del teatre de l'exili en assenyalar i començar a documentar l'activitat de tres persones que, provinents del món teatral català de preguerra, desenvoluparan una gran activitat posterior en la cultura, en la qual s'integraran de ple, dels països americans que els van acollir: Eduard Borràs (1907-1968), Manuel Valldeperes (1902-1970) i Assumpció Casals (1896-1975). Com és evident, obre un